

Wyrok w sprawie Ratko Mladicia na tle dotychczasowego orzecznictwa Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii

Aleksandra Nieprzecka

Doktorantka w Katedrze Prawa Karnego Uniwersytetu Jagiellońskiego, aplikant adwokacki Krakowskiej Izby Adwokackiej, autorka kilku publikacji z zakresu prawa karnego międzynarodowego.

✉ aleksandra.nieprzecka@student.uj.edu.pl

Judgement in the Ratko Mladić Case and the Prior Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia

On 22 November 2017 the Trial Chamber of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia delivered its judgement in the Ratko Mladić case. The former Bosnian Serb general was found not guilty of count 1 of genocide (referring to the events that took place in the Municipalities) and guilty of all the other counts, in particular genocide committed in Srebrenica. Although this judgement is not final, its significance should not be underestimated. The trial of Ratko Mladić was one of the longest, most exhausting and complicated cases in the entire history of the Yugoslavian Tribunal. At the same time, this judgement was the crowning achievement of the Tribunal. Therefore, it seems necessary to interpret the judgment in the context of the entire prism of the jurisprudence of the Yugoslavian Tribunal in similar cases.

1. Wprowadzenie

Wyrokiem z dnia 22 listopada 2017 roku¹ Izba Orzekająca Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii (ang. *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*,

ICTY)² (dalej: MTKJ lub Trybunał jugosłowiański) uznała, że oskarżony Ratko Mladić winien jest popełnienia większości z zarzucanych mu przestępstw.

2 Pełna nazwa: International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991.

1 *Prosecutor v. Ratko Mladić* Judgment IT-09-92-T, 22 November 2017.

nych mu zbrodni i wymierzyła mu karę dożywotniego pozbawienia wolności³. Nie ulega wątpliwości, że orzeczenie to wymaga komentarza, a ze względu na doniosłe znaczenie i objętość tej sprawy właściwym sposobem jego omówienia byłoby kompleksowe opracowanie – jak przykładowo publikacja Timothy'ego Watersa dotycząca procesu Slobodana Miloševića⁴. Równocześnie jednak z wielu powodów nie jest w tym momencie ani możliwe, ani celowe, by do wyroku wydanego w sprawie Ratko Mladicia odnieść się w sposób pełny i szczegółowy. Wyrok Izby Orzekającej MTKJ nie jest bowiem prawomocny, a obrońca tuż po jego ogłoszeniu zapowiedział wniesienie apelacji⁵, przy czym należy podkreślić, że ewentualne postępowanie odwoławcze nie będzie już toczyło się przed MTKJ, albowiem zastąpi go Mechanizm Narodów Zjednoczonych dla Międzynarodowych Trybunałów Karnych⁶. Nie można również nie zauważać, że sprawa Mladicia należy do najbardziej skomplikowanych i obszernych w historii Trybunału jugosłowiańskiego. Można tę złożoność wyrazić za pomocą liczb: postępowanie dotyczy 106 samodzielnych czynów zabronionych objętych aktem oskarżenia (o 90 mniej niż w jego początkowej wersji)⁷; przesłuchano 592 świadków

przez ponad 400 godzin⁸, w czasie 530 dni procesu⁹; Izba Orzekająca dopuściła 9914 dowodów, takich jak raporty z ekshumacji, mapy, fotografie, rozkazy i polecenia¹⁰, a do tego zbiory faktów przysądzonych na wniosek Prokuratora¹¹ oraz okoliczności bezspornych, które Prokurator i obrona przedstawiły we wspólnych wnioskach¹².

Mając na uwadze powyższe, łatwo stwierdzić, że skomentowanie całego wyroku w sprawie Mladicia wykracza poza ramy artykułu naukowego, w tym również poza ramy tego tekstu. Należy jednak wyeksponować wybrane kwestie, które były przedmiotem rozstrzygnięcia. Na wyrok w tej sprawie warto popatrzeć przede wszystkim przez pryzmat dotychczasowego orzecznictwa MTKJ, w szczególności zaś orzeczeń wydanych w procesach prowadzonych przeciwko członkom czterech związków przestępczych objętych aktem oskarżenia¹³. Tego rodzaju spojrzenie jest tym bardziej uzasadnione, że wyrok w sprawie Ratko Mladicia jest jednym z ostatnich rozstrzygnięć MTKJ, który zakończył swoje prace pod koniec 2017 roku¹⁴, a w konsekwencji orzecznictwo mogące sta-

3 *Prosecutor v. Ratko Mladić* Judgment, IT-09-92-T, 22 November 2017, vol. 4, par. 5214–5216.

4 T. Waters, *The Milošević Trial: An Autopsy*, Oxford 2014.

5 *Ratko Mladić convicted of war crimes and genocide at UN tribunal*, „The Guardian”, <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/22/ratko-mladic-convicted-of-genocide-and-war-crimes-at-un-tribunal> (dostęp 18.12.2017).

6 The UN Mechanism for International Criminal Tribunals (dalej: MICT) ustanowiony przez Radę Bezpieczeństwa ONZ rezolucją nr 1966 z dnia 22 grudnia 2010 r. ma za zadanie przejęcie jurysdykcji i funkcji Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy oraz Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii po wygaśnięciu ich mandatów.

7 Por. *Prosecutor v. Ratko Mladić* Initial Indictment, IT-95-5-I, 24 July 1995; *Prosecutor v. Ratko Mladić* Initial Indictment, IT-95-18-I, 14 November 1995; *Prosecutor v. Ratko Mladić* Amended Indictment, IT-95-5/18-I, 10 October 2002; *Prosecutor v. Ratko Mladić* Prosecution's Second Amended Indictment, IT-09-92-I, 1 June 2011; *Prosecutor v. Ratko Mladić* Third Amended Indictment, IT-09-92-PT, 20 October 2011; *Prosecutor v. Ratko Mladić* Prosecution Submission of the

Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents, IT-09-92-PT, 16 December 2011.

8 *Prosecutor v. Ratko Mladić* Judgment, IT-09-92-T, 22 November 2017, vol. 4, par. 5251.

9 Tamże, vol. 1, par. 16.

10 Tamże, vol. 4, par. 5256.

11 Tamże, vol. 4, par. 5262, 5271–5277.

12 Tamże, vol. 4, par. 5261.

13 Zob. m.in. *Prosecutor v. Radovan Karadžić* Judgement, IT-95-5/18-T, 24 March 2016; *Prosecutor v. Momčilo Krajišnik* Judgement, IT-00-39-T, 27 September 2006; *Prosecutor v. Momčilo Krajišnik* Judgement, IT-00-39-A, 17 March 2009; *Prosecutor v. Biljana Plavšić* Sentencing Judgement, IT-00-39&40/1-S, 27 February 2003; *Prosecutor v. Mićo Stanišić and Stojan Župljanin* Judgement, IT-08-91-T, 27 March 2013; *Prosecutor v. Mićo Stanišić and Stojan Župljanin* Judgement, IT-08-91-A, 30 June 2016; *Prosecutor v. Jovica Stanišić and Franko Simatović* Judgement, IT-03-69-T, 30 May 2013; *Prosecutor v. Jovica Stanišić and Franko Simatović* Judgement, IT-03-69-A, 9 December 2015; *Prosecutor v. Vojislav Šešeljić* Judgement, IT-03-67-T, 31 March 2016.

14 Oficjalna ceremonia zamknięcia odbyła się 21 grudnia 2017 roku w Hadze, zob. <http://www.icty.org/en/in-focus/icty-legacy-dialogues/icty-closing-ceremony> (dostęp 23.12.2017).

nowić przedmiot porównania jest niezwykle bogate i niemal kompletne¹⁵. Na tak nakreślonej płaszczyźnie rozważań należy, rzecz jasna, poszukiwać odpowiedzi na pytanie, czy okoliczności uznane za udowodnione w procesie Ratko Mladicia korespondują z ustaleniami dokonanymi przez inne składy MTKJ na kanwie poprzednich spraw.

Nie można także zapominać, że sprawy rozpatrywane przez MTKJ leżą w kręgu zainteresowania szeroko rozumianej opinii publicznej. Sposób rozstrzygnięcia

pierwszego z zarzutów ludobójstwa. Meliha Mrdžić, której ojciec i brat zostali zamordowani w Višegradzie, po ogłoszeniu wyroku powiedziała dziennikarzowi, że wydany przez MTKJ wyrok ponownie ją wiktyimizował¹⁶. Podobną opinię wyraziła również Amela Meduseljac, ofiara gwałtu dokonanego przez żołnierzy w Višegradzie¹⁷, przy czym podkreślić należy, że czyny popełnione w tej miejscowości nie tylko nie zostały objęte zarzutem popełnienia zbrodni ludobójstwa, od którego Ratko Mladic został uniewinniony,

Wyrok w sprawie Mladicia spotkał się z niezwykle emocjonalną reakcją ofiar zbrodni popełnionych na terenie byłej Jugosławii, które z oburzeniem przyjęły jego uniewinnienie od pierwszego z zarzutów ludobójstwa.

kwestii odpowiedzialności Ratko Mladicia spotkał się z niezwykle emocjonalną reakcją ofiar zbrodni popełnionych na terenie byłej Jugosławii, które z oburzeniem przyjęły uniewinnienie serbskiego generała od

ale w ogóle nie wskazano ich w podstawie faktycznej aktu oskarżenia przeciwko niemu¹⁸.

Na drugim biegunie znajdują się burzliwe reakcje samych oskarżonych. W momencie odczytywania rozstrzygnięcia przez Izbę Orzekającą MTKJ Ratko Mladic krzyczał „oni kłamią, oni kłamią” (*they are lying, you are lying*), w konsekwencji czego został usunięty

Symbolicznie działalność MTKJ wieńczyły również liczne konferencje i sympozja, by wymienić chociażby wykłady współorganizowane przez Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii oraz Grotius Centre for International Legal Studies of Leiden Law School w Hadze, które odbyły się w październiku i listopadzie 2017 r. oraz zorganizowane w maju 2017 r. w Norymberdze przez International Nuremberg Principles Academy.

- 15 Nie wszystkie postępowania zostały prawomocnie zakończone przez MTKJ, część z nich będzie prowadzona dalej przez Mechanizm Narodów Zjednoczonych dla Międzynarodowych Trybunałów Karnych. Aktualnie postępowania w sprawach Radovana Karadžića, Vojislava Šešelja, Jovicia Stanišića oraz Franko Simatovića znajdują się pod jurysdykcją MICT i prowadzone są pod sygnaturami, odpowiednio: MICT-13-55, MICT-16-99, MICT-15-96. Jak wskazano wyżej, również postępowanie odwoławcze w sprawie Ratka Mladicia – jeśli zostanie zainicjowane – będzie się toczyło przed MICT.

- 16 „The international community made me a victim a second time (...). They make it seem like we killed ourselves, raped ourselves, slaughtered ourselves. I feel so hurt, I can't describe it”, zob. J. Masters, *Ratko Mladic guilty of genocide, sentenced to life in prison*, 22 November 2017, <http://edition.cnn.com/2017/11/22/europe/ratko-mladic-verdict/index.html> (dostęp 23.12.2017).

- 17 „Our mission as a rape survivor association was to stop victims from feeling like victims (...). But it's getting worse from year to year and it will get especially worse after this verdict”, zob. tamże.

- 18 Por. *Prosecutor v. Ratko Mladic* Prosecution Submission of the Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents, IT-09-92-PT, 16 December 2011, par. 37–39, zestawienia A–B (Schedules A–B).

z sali rozpraw i nie był obecny podczas ogłoszenia wyroku¹⁹. Gdy z kolei 29 listopada 2017 roku ogłoszono wyrok Izby Odwoławczej MTKJ w sprawie *Prosecutor v. Prlić et al.*²⁰, jeden ze współoskarżonych (Slobodan Praljak) powiedział, że nie zgadza się z orzeczeniem, po czym wypił truciznę. Zmarł po przewiezieniu do szpitala²¹. Mimo prawomocnego skazania wielu oskarżonych protestuje, gdy używa się wobec nich określenia „zbrodniarz wojenny” czy „sprawca ludobójstwa” i wydaje się, że za taką postawą kryje się coś więcej niż tylko niechęć do uznania własnych zbrodni, brak wyrzutów sumienia czy skrucy. Oskarżenia przed MTKJ kwestionują nie tylko merytoryczną i formalną prawidłowość wydawanych w ich sprawach wyroków, ale również część ogólnych zasad przypisania odpowiedzialności zaadoptowanych w praktyce orzeczniczej Trybunału jugosłowiańskiego.

2. Zbrodnie objęte aktem oskarżenia

W akcie oskarżenia prokurator domagał się pociągnięcia Ratko Mladicia do odpowiedzialności karnej za zbrodnie wskazane w art. 3–5 statutu MTKJ²², tj. ludobójstwo, zbrodnie wojenne (naruszenia praw lub zwyczajów wojny) oraz zbrodnie przeciwko ludzkości zmaterializowane poprzez następujące czyny: zabójstwa, eksterminację, deportację i przymusowe prze-

siedlanie ludności cywilnej; akty przemocy, których podstawowym celem było szerzenie terroru wśród ludności cywilnej; bezprawne ataki na cywilów; prześladowania oraz wzięcie zakładników²³.

Pierwszy zarzut ludobójstwa odnosił się do prześladowań dokonywanych w okresie od 31 marca 1992 r. do 31 grudnia 1992 r. w celu częściowego wyniszczenia grup bośniackich muzułmanów oraz bośniackich Chorwatów. Najbardziej skrajne z tych prześladowań miały miejsce w miejscowościach Foča, Ključ, Kotor Varoš, Prijedor, Sanski Most oraz Vlasenica²⁴. Drugi zarzut ludobójstwa dotyczył natomiast wydarzeń w Srebrenicy od 11 lipca 1995 r. do listopada 1995 r., w szczególności zabójstw, ciężkich uszczerbków na zdrowiu oraz przesiedleń ludności, które popełniano w celu wyniszczenia społeczności bośniackich muzułmanów²⁵.

19 Zob. *Trial Chamber's judgment in the case Prosecutor v. Ratko Mladić*, 22 November 2017, transkrypcja, <http://www.icty.org/x/cases/mladic/trans/en/171122IT.htm> (dostęp 25.12.2017).

20 *Prosecutor v. Jadranko Prlić, Bruno Stojić, Slobodan Praljak, Milivoj Petković, Valentin Čorić, Berislav Pušić* Judgement, IT-04-74-A, 29 November 2017.

21 *Statement on passing of Slobodan Praljak*, 29 November 2017, <http://www.icty.org/en/press/statement-on-passing-of-slobodan-praljak> (dostęp 25.12.2017).

22 Statut MTKJ został przyjęty rezolucją Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 827 z dnia 25 maja 1993 r. i został znowelizowany 9 razy: rezolucją nr 1166 z dnia 13 maja 1998 r.; rezolucją nr 1429 z dnia 30 listopada 2000 r.; rezolucją nr 1411 z dnia 17 maja 2002 r.; rezolucją nr 1431 z dnia 14 sierpnia 2002 r.; rezolucją nr 1482 z dnia 19 maja 2003 r.; rezolucją nr 1597 z dnia 20 kwietnia 2005 r.; rezolucją nr 1660 r. z dnia 28 lutego 2006 r.; rezolucją nr 1837 z dnia 29 września 2008 r. oraz rezolucją nr 1877 z dnia 7 lipca 2009 r. (SC/Res/25.05.1993 z późn. zm.).

23 *Prosecutor v. Ratko Mladić* Prosecution Submission of the Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents, IT-09-92-PT, 16 December 2011, par. 35–90. Zob. także A. Szpak, *Zbrodnie w Srebrenicy i Sarajewie przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym ds. Zbrodni w b. Jugosławii. Casus Ratko Mladicia*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2012, z. 4, s. 79–80.

24 Pierwszy zarzut ludobójstwa obejmował między innymi: zabójstwa bośniackich muzułmanów i Chorwatów wymienione w zestawieniach A–B (*Schedules A–B*) załączonych do aktu oskarżenia (zestawienie A dotyczyło zabójstw niepowiązanych z osadzeniem w obozach dla internowanych, a zestawienie B – zabójstw związanych z nieludzkim traktowaniem w obozach), spowodowanie ciężkich uszczerbków na zdrowiu tysięcy bośniackich muzułmanów i bośniackich Chorwatów umieszczonych w specjalnych obozach dla internowanych, tortury, zgwałcenia, inne akty przemocy i nieludzkiego traktowania dokonane w tych obozach. Zestawienie C (*Schedule C*), dotyczące istniejących obozów i ośrodków dla internowanych, również stanowiło załącznik do aktu oskarżenia. Zob. *Prosecutor v. Ratko Mladić* Prosecution Submission of the Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents, IT-09-92-PT, 16 December 2011, par. 35–39.

25 Zabójstwa dokonane w Srebrenicy objęte aktem oskarżenia zostały wskazane w zestawieniu E (*Schedule E*), stanowiącym załącznik do aktu oskarżenia. Zob. *Prosecutor v. Ratko Mladić* Prosecution Submission of the Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents, IT-09-92-PT, 16 December 2011, par. 40–46.

Trzeci zarzut dotyczył kwalifikowanego jako zbrodnia przeciwko ludzkości prześladowania (*persecution*) bośniackich muzułmanów i bośniackich Chorwatów w okresie od marca 1992 r. do 30 listopada 1995 r. w miejscowościach Banja Luka, Bijeljina, Foča, Ilidža, Kalinovik, Ključ, Kotor Varoš, Novi Grad, Pale, Prijedor, Rogatica, Sanski Most, Sokolac, Trnovo oraz Vlasenica, a także w Srebrenicy²⁶. Pod pojęciem „prześladowanie” rozumiane były następujące czyny zabronione: zabójstwa, tortury, pobicia, przemoc fizyczna i psychiczna, zgwałcenia oraz inne akty przemocy seksualnej, okrutne i niehumanitarne traktowanie, przymusowe przesiedlenia, deportacja, bezprawne pozbawienie wolności, zmuszanie do pracy, posługiwanie się ludźmi jako żywymi tarczami, zabór i niszczenie prywatnego i publicznego mienia, w tym dóbr kultury i miejsc kultu religijnego, oraz stosowanie surowych i dyskryminujących środków, w tym pozbawienie swobody przemieszczania się, usunięcie z zajmowanych stanowisk, bezprawne aresztowania i przeszkadzanie oraz pozbawienie prawa do sądu²⁷.

Zarzuty czwarty i piąty stanowiły eksterminacja oraz zabójstwo kwalifikowane jako zbrodnie przeciwko ludzkości, a skorelowany z nimi zarzut szósty – zabójstwo jako naruszenie praw i zwyczajów wojny. Odnosiły się one do zbrodni popełnianych w okresie od 12 maja 1992 r. do 30 listopada 1995 r. na bośniackich muzułmanach i Chorwatach w miejscowościach Banja Luka, Bijeljina, Foča, Ilidža, Kalinovik, Ključ, Kotor Varoš, Novi Grad, Pale, Prijedor, Rogatica, Sanski Most, Sokolac, Trnovo oraz Vlasenica²⁸, na bośniackich muzułmanach w Srebrenicy²⁹ oraz na ludności cywilnej i innych osobach, które nie brały czynnego udziału w działaniach zbrojnych na obszarze Sarajewa³⁰.

Siódmym i ósmym zarzutem sformułowanym w akcie oskarżenia przeciwko Ratko Mladiciowi były kwalifikowane jako zbrodnie przeciwko ludzkości deportacja i niehumanitarne traktowanie poprzez przymusowe przesiedlenia ludności cywilnej (bośniackich muzułmanów i bośniackich Chorwatów) w okresie między marcem 1992 r. a 30 listopada 1995 r.³¹ Z kolei naruszenia praw i zwyczajów wojny poprzez szerzenie terrorku i bezprawne ataki na ludność cywilną w okresie od kwietnia 1992 r. do listopada 1995 r. stanowiły odpowiednio zarzuty dziewiąty i dziesiąty³². Ostatnim (jedenastym) zarzutem objętym aktem oskarżenia było naruszenie praw i zwyczajów wojny poprzez przetrzymywanie ponad 200 członków sił pokojowych ONZ w charakterze zakładników od około 16 maja 1995 r. do 19 czerwca 1995 r. m.in. w Pale, Sarajewie, Banja Luce i Goražde³³.

3. Podstawa odpowiedzialności przyjęta w akcie oskarżenia

Jako podstawy przypisania Ratko Mladiciowi odpowiedzialności karnej wskazane zostały art. 7 ust. 1 statutu MTKJ (planowanie, podżeganie do zbrodni, wydanie rozkazu dokonania zbrodni, popełnienie zbrodni, pomocnictwo – *planning, instigating, ordering, commission of crime, aiding and abetting*)³⁴ oraz art. 7 ust. 3 statutu MTKJ (odpowiedzialność dowódcy za zbrodnie popełnione przez podwładnych – *criminal responsibility of the superior*)³⁵. Należy podkreślić, że terminy „popełnienie zbrodni” oraz „popełnić zbrodnię” (*crime commission* oraz *commit a crime*) nie były rozumiane jako własnoręczne jej dokonanie

26 *Prosecutor v. Ratko Mladic* Prosecution Submission of the Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents, IT-09-92-PT, 16 December 2011, par. 47–59.

27 Tamże, par. 59.

28 Tamże, par. 62–63.

29 Zabójstwa dokonane w Srebrenicy objęte aktem oskarżenia zostały wskazane w zestawieniu E (*Schedule E*) stanowiącym załącznik do aktu oskarżenia. Zob. tamże, par. 65–66.

30 Zabójstwa dokonane w Sarajewie objęte aktem oskarżenia zostały wskazane w Zestawieniu F i G (*Schedule F–G*) stanowiącym załącznik do aktu oskarżenia. Zob. tamże, par. 64.

31 Tamże, par. 67–74.

32 Tamże, par. 75–81.

33 Tamże, par. 82–86.

34 „A person who planned, instigated, ordered, committed or otherwise aided and abetted in the planning, preparation or execution of a crime referred to in articles 2 to 5 of the present Statute, shall be individually responsible for the crime”.

35 „The fact that any of the acts referred to in articles 2 to 5 of the present Statute was committed by a subordinate does not relieve his superior of criminal responsibility if he knew or had reason to know that the subordinate was about to commit such acts or had done so and the superior failed to take the necessary and reasonable measures to prevent such acts or to punish the perpetrators thereof”.

(wypełnienie wszystkich elementów zbrodni przez samego oskarżonego), lecz jej popełnienie w ramach udziału w związku przestępnym (*joint criminal enterprise – JCE*)³⁶. Oznacza to, że zachowanie oskarżonego oceniane było w kategorii wkładu w realizację celu

1991 r. do 30 listopada 1995 r.³⁹ Oprócz Ratko Mladicia członkami tego związku przestępnego mieli być między innymi: Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik, Slobodan Milošević, Biljana Plavšić, Nikola Koljević, Mićo Stanišić, Momčilo Mandić, Jovica

Popełnienie zbrodni nie było rozumiane jako własnoręczne jej dokonanie, lecz jej popełnienie w ramach udziału w związku przestępnym, co oznacza, że zachowanie oskarżonego oceniane było w kategorii wkładu w realizację celu kryminalnego związku przestępnego.

kryminalnego związku przestępnego, czyli innymi słowy – osobistego przyczynienia się do popełnienia zbrodni (*contribution to the crimes for which the accused is found responsible*)³⁷. Prokurator powinien wykazać, że ów wkład był znaczny (*significant*), ale nie musiał stanowić fizycznego dokonania zbrodni, samodzielnie lub we współsprawstwie³⁸.

W akcie oskarżenia Ratko Mladiciowi zarzucono udział w czterech związkach przestępnych. Celem nadrzędnego związku przestępnego (*overarching JCE*) było usunięcie bośniackich muzułmanów oraz bośniackich Chorwatów z części terytorium Bośni i Hercegowiny, do której rościli sobie prawa bośniacy Serbowie, miał trwać w okresie od października

Stanišić, Franko Simatović, Željko Ražnatović oraz Vojislav Šešelj⁴⁰, jak również liderzy bośniackich Serbów, ich władze na szczeblach krajowym i lokalnym, członkowie Serbskiej Partii Demokratycznej (*Srpska Demokratska Stranka – SDS*), żołnierze Armii Jugosławii (*Vojska Jugoslavije*) oraz Jugosłowiańskiej Narodowej Armii (*Jugoslovenska Narodna Armija*). Równocześnie akt oskarżenia zakładał alternatywne, że część osób nie należała do kręgu uczestników związku przestępnego, lecz została wykorzystana do dokonania zbrodni służących realizacji celu przedsięwzięcia kryminalnego⁴¹.

Ponadto prokurator zarzucał również Mladiciowi udział w trzech związkach przestępnych dodatkowych (*additional JCEs*), które były nakierowane odpowiednio na: szerzenie terroru wśród ludności cywilnej w Sarajewie (od 13 maja 1992 r. do listopada 1995 r.); eliminację bośniackich muzułmanów w Srebrenicy (od 11 lipca 1995 r. do 1 listopada 1995 r.) oraz wzięcie

36 *Prosecutor v. Ratko Mladić* Prosecution Submission of the Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents, IT-09-92-PT, 16 December 2011, par. 4; *Prosecutor v. Ratko Mladić* Judgment, IT-09-92-T, 22 November 2017, vol. 1, par. 10.

37 *Prosecutor v. Duško Tadić* Judgment, IT-94-1-A, 15 July 1999, par. 221; *Prosecutor v. Milorad Krnojelac* Decision on Form of Second Amended Indictment, IT-97-25, 11 May 2000, par. 15.

38 *Prosecutor v. Momčilo Krajišnik* Judgment, IT-00-39-A, 17 March 2009, par. 695.

39 *Prosecutor v. Ratko Mladić* Prosecution Submission of the Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents, IT-09-92-PT, 16 December 2011, par. 5–6.

40 Tamże, par. 10.

41 Tamże, par. 11.

personelu ONZ jako zakładników (od maja do czerwca 1995 r.)⁴². Cele związków przestępnych dodatkowych były skorelowane z realizacją celu nadrzędnego⁴³.

Niezależnie od popełnienia zbrodni w ramach uczestnictwa w związku przestępnym prokurator zarzucał również Ratko Mladiciowi planowanie zbrodni, podżeganie i pomocnictwo do ich popełnienia oraz wydanie rozkazu dokonania zbrodni, a także wskazywał na art. 7 ust. 3 statutu MTKJ jako dodatkową podstawę przypisania odpowiedzialności karnej za zbrodnie popełnione przez podległych mu bezpośrednio i pośrednio członków sił zbrojnych. Ratko Mladić jako zwierzchnik Armii Republiki Serbskiej (*Vojska Republike Srpske* – VRS) sprawował kontrolę nad żołnierzami VRS oraz innych serbskich sił zbrojnych wcielonych lub podległych VRS, które brały udział w popełnianiu zarzucanych mu zbrodni⁴⁴. Ta ostatnia podstawa przypisania odpowiedzialności została powiązana nie tyle z bezprawnymi działaniami Ratko Mladicia, co z nienależytym wykonywaniem przez niego obowiązków dowódcy.

4. Podobne sprawy

Odpowiedź na pytanie, czy wyrok wydany przez Izbę Orzekającą w procesie Ratko Mladicia wpisuje się we wcześniejszą linię orzeczniczą MTKJ, rozpocząć należy od identyfikacji spraw podobnych do sprawy Ratko Mladicia pod względem zawartości i budowy aktu oskarżenia⁴⁵, mając na uwadze, że stan faktyczny

i zarzuty wskazane w tym dokumencie wyznaczają granice przedmiotowe rozpoznania sprawy przez MTKJ. Według przyjętych w tym artykule kryteriów podobieństwo aktów oskarżenia sprowadza się do podobieństwa stanów faktycznych, zarzutów oraz podstawy przypisania odpowiedzialności z art. 7 statutu MTKJ.

Akt oskarżenia przeciwko Ratko Mladiciowi najbardziej przypomina akt oskarżenia dotyczący Radovana Karadžića⁴⁶. W znaczącej części podstawa faktyczna wskazana w obu dokumentach się pokrywa, zaś przyjęte kwalifikacja prawna oraz formy odpowiedzialności z art. 7 statutu MTKJ są tożsame, choć osobisty wkład w realizację celów związku przestępnego oraz nienależyte wykonanie obowiązków przełożonego zostały, rzecz jasna, opisane odrębnie dla każdego z oskarżonych⁴⁷. Wiele podobieństw do aktu oskarżenia przeciwko Ratko Mladiciowi można także dostrzec w ak-

69-T, 30 May 2013; *Prosecutor v. Jovica Stanišić and Franko Simatović* Judgement, IT-03-69-A, 9 December 2015; *Prosecutor v. Vojislav Šešelj* Judgement, IT-03-67-T, 31 March 2016; *Prosecutor v. Vidoje Blagojević and Dragan Jokić* Judgement, IT-02-60-T, 17 January 2005; *Prosecutor v. Vidoje Blagojević and Dragan Jokić* Judgement, IT-02-60-A, 9 May 2007; *Prosecutor v. Radislav Krstić* Judgement, IT-98-33-T, 2 August 2001; *Prosecutor v. Radislav Krstić* Judgement, IT-98-33-A, 19 April 2004; *Prosecutor v. Momir Nikolić* Sentencing Judgement, IT-02-60/1-T, 2 December 2003; *Prosecutor v. Momir Nikolić* Judgement on Sentencing Appeal, IT-02-60/1-A, 8 March 2006; *Prosecutor v. Dragan Obrenović* Sentencing Judgement, IT-02-60/2-S, 10 December 2003; *Prosecutor v. Zdravko Tolimir* Judgement, IT-05-88/2-T, 12 December 2012; *Prosecutor v. Zdravko Tolimir* Judgement, IT-05-88/2-A, 8 April 2015; *Prosecutor v. Vujadin Popović et al.* Judgement, IT-05-88-T, 10 June 2010; *Prosecutor v. Vujadin Popović et al.* Judgement, IT-05-88-A, 30 January 2015.

46 Por. *Prosecutor v. Ratko Mladić* Prosecution Submission of the Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents, IT-09-92-PT, 16 December 2011 oraz *Prosecutor v. Radovan Karadžić* Prosecution's Marked-Up Indictment, IT-95-5/18-PT, 19 October 2009.

47 *Prosecutor v. Ratko Mladić* Prosecution Submission of the Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents, IT-09-92-PT, 16 December 2011, par. 13, 33–34; *Prosecutor v. Radovan Karadžić* Prosecution's Marked-Up Indictment, IT-95-5/18-PT, 19 October 2009, par. 14, 34–35.

42 Tamże, par. 7.

43 Tamże, par. 7.

44 Tamże, par. 32.

45 Niezależnie od powyższego celowe wydaje się również odwołanie do orzeczeń dotyczących osób, którym zarzucano udział w związkach przestępnych objętych aktem oskarżenia w sprawie Ratko Mladicia lub wkład w faktyczną realizację celów tych związków przestępnych: *Prosecutor v. Radovan Karadžić* Judgement, IT-95-5/18-T, 24 March 2016; *Prosecutor v. Momčilo Krajišnik* Judgement, IT-00-39-T, 27 September 2006; *Prosecutor v. Momčilo Krajišnik* Judgement, IT-00-39-A, 17 March 2009; *Prosecutor v. Biljana Plavšić* Sentencing Judgement, IT-00-39&40/1-S, 27 February 2003; *Prosecutor v. Mićo Stanišić and Stojan Župljanin* Judgement, IT-08-91-T, 27 March 2013; *Prosecutor v. Mićo Stanišić and Stojan Župljanin* Judgement, IT-08-91-A, 30 June 2016; *Prosecutor v. Jovica Stanišić and Franko Simatović* Judgement, IT-03-

cie oskarżenia sformułowanym w sprawie Slobodana Miloševića⁴⁸ – to postępowanie zakończyło się jednak bez orzeczenia *meriti* z uwagi na śmierć oskarżonego dnia 11 marca 2006 roku⁴⁹, przez co trudno uczynić je punktem odniesienia.

Akty oskarżenia w pozostałych postępowaniach dotyczących osób oskarżonych o popełnienie zbrodni zarzucanych również Ratko Mladiciowi, w tym uczestników związków przestępczych, miały co do zasady węższy zakres, zarówno pod względem podstawy faktycznej, jak i ilości stawianych zarzutów. Z tego powodu do wyroków wydawanych w tych sprawach będzie można się odwoływać jedynie w pewnym ograniczonym stopniu⁵⁰. Dla przykładu, akt oskarżenia przeciwko Momčilo Krajišnikowi oraz Biljanu Plavšić obejmował zdarzenia w Bratunacu, Višegradzie, Nevesinje i Novim Gradzie, których nie objęto aktem oskarżenia w sprawie Ratko Mladicia, jednakże nie dotyczył zbrodni popełnionych w Srebrenicy oraz Sarajewie ani wzięcia zakładników, które stanowiły kluczowe elementy podstawy faktycznej aktu oskarżenia oraz wyroku w sprawie Ratko Mladicia⁵¹. Nie można również tracić z pola widzenia, że zgodnie z *plea agreement* podstawy odpowiedzialności Biljana Plavšić zostały ograniczone wyłącznie do faktów uzgodnionych między prokuratorem a oskarżoną, zakwalifikowanych łącznie jako zbrodnia prześladowania, do

której popełnienia przyznała się Biljana Plavšić⁵². Na marginesie zauważyć należy, że przyjęty w stosunku do tej oskarżonej mechanizm redukcji zarzutów w zamian za przyznanie do winy nie był zjawiskiem odosobnionym w praktyce MTKJ⁵³.

5. Struktura i podstawa faktyczna orzeczenia

Wracając jednak do rozważań związanych ściśle z orzeczeniem wydanym w sprawie Ratko Mladicia, wskazać należy, że przyjęta wcześniej jako kryterium podobieństwa aktów oskarżenia triada: stan faktyczny – zarzuty – podstawa przypisania odpowiedzialności z art. 7 statutu MTKJ znalazła odzwierciedlenie w strukturze analizowanego wyroku⁵⁴. W pierwszej części tego orzeczenia wskazane są okoliczności faktyczne uznane przez Trybunał za udowodnione, przy czym Izba Orzekająca MTKJ uporządkowała ustalenia według ich wstępnej kwalifikacji przyjętej

48 Por. *Prosecutor v. Ratko Mladic* Prosecution Submission of the Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents, IT-09-92-PT, 16 December 2011 oraz *Prosecutor v. Slobodan Milošević* Amended Indictment, IT-02-54-T, 22 November 2002.

49 *Prosecutor v. Slobodan Milošević* Order Terminating the Proceedings, IT-02-54-T, 14 March 2006.

50 Zob. jednak A. Szpak, *Zbrodnie w Srebrenicy...*, s. 80–90, w zakresie porównania procesu Ratko Mladicia ze sprawami Stanislava Galicia oraz Radislava Krsticia, którzy zostali pociągnięci do odpowiedzialności odpowiednio za zbrodnie w Sarajewie oraz Srebrenicy.

51 Por. *Prosecutor v. Ratko Mladic* Prosecution Submission of the Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents, IT-09-92-PT, 16 December 2011, zestawienia A–B, D–G (*Schedules A–B, D–G*) oraz *Prosecutor v. Momčilo Krajišnik and Biljana Plavšić* Amended Consolidated Indictment, IT-00-39 & 40-PT, 7 May 2002, zestawienia A–B (*Schedules A–B*).

52 Por. *Prosecutor v. Momčilo Krajišnik and Biljana Plavšić* Amended Consolidated Indictment, IT-00-39 & 40-PT, 7 May 2002; *Prosecutor v. Biljana Plavšić* Plea Agreement, IT-00-39&40-PT, 30 September 2002; *Prosecutor v. Biljana Plavšić* Factual Basis for Plea of Guilt, IT-00-39&40-PT, 30 September 2002.

53 Zob. A. Nieprzecka, *Porozumienia procesowe w praktyce trybunałów ad hoc – uwagi krytyczne*, złożone do druku w „Czasopiśmie Prawa Karnego i Nauk Penalnych”; A. Tieger, M. Shin, *Plea Agreements in the ICTY. Purpose, Effects and Propriety*, „Journal of International Criminal Justice” 2005, vol. 3, s. 666–679; J.N. Clark, *Plea Bargaining at the ICTY: Guilty Pleas and Reconciliation*, „The European Journal of International Law” 2009, vol. 20, nr 2, s. 415–436; M.P. Scharf, *Trading Justice for Efficiency. Plea-Bargaining and International Tribunals*, „Journal of International Criminal Justice” 2004, vol. 2, nr 4, s. 1070–1081; R. Henham, M. Drumbl, *Plea Bargaining at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, „Criminal Law Forum” 2005, vol. 16, nr 1, s. 49–87.

54 Pomijam w analizie takie części orzeczenia, jak: informacje wstępne dotyczące oskarżonego, wprowadzenie, historia proceduralna czy przytoczenie przepisów mających zastosowanie, które również wkomponowane są w treść orzeczenia, jednak pełnią raczej funkcję porządkującą i nie mają w mojej ocenie decydującego znaczenia z perspektywy struktury orzeczeń MTKJ.

w akcie oskarżenia z odesłaniem do zarzutów, przez pryzmat których te okoliczności faktyczne zostały ocenione w dalszej części orzeczenia. Przykładowo, Izba Orzekająca, uznając, że 4 listopada 1992 roku żołnierze VRS zabili co najmniej 150 nieuzbrojonych bośniackich muzułmanów przetrzymywanych w szkole w Grabovicy, wskazała, że czyny te zostały wzięte pod uwagę przy ocenie zarzutów 1. oraz 3–6 (tj. ludobójstwa, prześladowania, eksterminacji i zabójstwa jako zbrodni przeciwko ludzkości oraz zabójstwa jako zbrodni wojennej)⁵⁵. Identycznym zabiegiem (choć bez odesłań wewnętrznych) Izba Orzekająca MTKJ posłużyła się w wyroku w sprawie Momčilo Krajišnika⁵⁶. Analogiczną technikę zastosowano też w wyroku w sprawie Radovana Karadžicia, przy czym zamiast odesłania do zarzutów umieszczonego na końcu kolejnych rozważań, zarzuty zostały pokrótce wymienione i opisane na początku każdej jednostki redakcyjnej⁵⁷. W innych wyrokach MTKJ przedstawienie faktów uznanych za udowodnione niejednokrotnie łączono z ustaleniami w przedmiocie zarzutów⁵⁸.

Dopuszczalne jest stwierdzenie, że w wyroku w sprawie Mladicia na podstawie faktyczną ustaleń dotyczących zbrodni złożyły się cztery kategorie zdarzeń. W pierwszej kategorii mieszczą się wszystkie wydarzenia związane z wzięciem i przetrzymywaniem zakładników w okresie od maja do czerwca 1995 roku⁵⁹. Pomimo że zakładnicy byli przetrzymywani w różnych miejscowościach, w tym m.in. w oddalonych od siebie o blisko 200 km Banja Luce i Sarajewie, wskazanie tych zdarzeń nie nastręcza trudności z uwagi na podobieństwo zachowań poddawanych wartościowaniu oraz ich

zbieżność czasową. Wyraźne wyróżnienie tej kategorii jest dodatkowo uzasadnione tym, że jako jedyną część stanu faktycznego sprawy Ratko Mladicia zdarzenia te poddawano ocenie wyłącznie z perspektywy pojedynczego zarzutu wskazanego w akcie oskarżenia, mianowicie zarzutu jedenastego⁶⁰.

Dla wyodrębnienia pozostałych kategorii podstawowe znaczenie ma przede wszystkim miejsce popełnienia czynów zabronionych, tj. odpowiednio Sarajewo⁶¹, Srebrenica⁶² oraz inne miasta i gminy w Bośni i Hercegowinie⁶³, w wyroku w sprawie Ratko Mladicia określane łącznie jako „miejscowości/gminy” (*Municipalities*). Na kanwie analizowanego orzeczenia termin ten oznaczał Banja Lukę, Bijeljinę, Fočę, Ilidżę, Kalinovik, Ključ, Kotor Varoš, Novi Grad, Pale, Prijedor, Rogaticę, Sanski Most, Sokolac, Trnovo oraz Vlasenicę⁶⁴. W przypadku wydarzeń związanych z oblężeniem Sarajewa w ślad za omawianym wyrokiem⁶⁵ i innymi orzeczeniami MTKJ⁶⁶ można wprowadzić jeszcze dodatkowy podział na zdarzenia powiązane z ostrzałem artyleryjskim (*shelling*) oraz

55 *Prosecutor v. Ratko Mladić* Judgment, IT-09-92-T, 22 November 2017, vol. 1, par. 892.

56 Przykładowo w odniesieniu do zdarzeń w Banja Luce *Prosecutor v. Momčilo Krajišnik* Judgment, IT-00-39-T, 27 September 2006, par. 375–392, 717–721.

57 Przykładowo w odniesieniu do zdarzeń w Rogaticy zob. *Prosecutor v. Radovan Karadžić* Judgment, IT-95-5/18-T, 24 March 2016, par. 935–937.

58 Przykładowo w odniesieniu do zdarzeń w Prijedorze zob. *Prosecutor v. Mićo Stanišić and Stojan Župljanin* Judgment, IT-08-91-T, 27 March 2013, par. 495–703.

59 *Prosecutor v. Ratko Mladić* Judgment, IT-09-92-T, 22 November 2017, vol. 3, par. 2216–2318.

60 Tamże, vol. 3, par. 2317.

61 Tamże, vol. 2, par. 1850–2215.

62 Tamże, vol. 3, par. 2319–3007.

63 Tamże, vol. 1, par. 349–1017; vol. 2, par. 1018–1849.

64 Celowe wydaje się przywołanie w ramach niniejszego artykułu nazw tych szesnastu – innych niż Srebrenica i Sarajewo – miast i gmin, które wskazano w podstawie faktycznej aktu oskarżenia, tym bardziej że nazwy te pominięto chociażby w podsumowaniu wyroku Izby Orzekającej w sprawie Ratko Mladicia przygotowanym dla mediów (zob. *Prosecutor v. Ratko Mladić* Judgment Summary, IT-09-92-T, 22 November 2017). Por. *Prosecutor v. Ratko Mladić* Judgment, IT-09-92-T, 22 November 2017, vol. 1, par. 14.

65 *Prosecutor v. Ratko Mladić* Prosecution Submission of the Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents, IT-09-92-PT, 16 December 2011, zestawienia F–G (*Schedules F–G*); *Prosecutor v. Ratko Mladić* Judgment, IT-09-92-T, 22 November 2017, vol. 2, par. 1850–2215.

66 Por. *Prosecutor v. Stanislav Galić* Judgment and Opinion, IT-98-29-T, 5 December 2003; *Prosecutor v. Stanislav Galić* Judgment, IT-98-29-A, 30 November 2006; *Prosecutor v. Dragomir Milošević* Judgment, IT-98-29/1-T, 12 December 2007; *Prosecutor v. Dragomir Milošević* Judgment, IT-98-29/1-A, 12 November 2009.

bezpośrednim ostrzałem ludności z dowolnej broni palnej małego kalibru (*sniping*)⁶⁷.

Trybunał wielokrotnie używał pojęcia *Municipalities*, traktując je jak termin zdefiniowany, odnoszący się do miast i regionów, w których – zgodnie z aktem oskarżenia sformułowanym w danej sprawie – miały zostać popełnione zbrodnie⁶⁸. Należy mieć jednak świadomość, że skądinąd uzasadniona i racjonalna praktyka stosowania terminów zdefiniowanych i odesłań wewnętrznych może mieć negatywny wpływ na społeczny odbiór orzecznictwa MTKJ, ponieważ zewnętrzny odbiorca nie zawsze wie, jakie zdarze-

bójstwa tak, jakby został uniewinniony od zbrodni w Višegradzie – którymi były bezpośrednio poszkodowane – podczas gdy zdarzeń w tym mieście nie uwzględniono w ogóle w podstawie faktycznej aktu oskarżenia w jego sprawie⁷⁰.

6. Ustalenia dotyczące podstawy przypisania

W wyroku w sprawie Ratko Mladića ustalenia dotyczące zarzutów objętych aktem oskarżenia zostały wyraźnie wyodrębnione w osobnym rozdziale, zawierającym analizę poszczególnych elementów zbrodni

Praktyka stosowania terminów zdefiniowanych i odesłań wewnętrznych może mieć negatywny wpływ na społeczny odbiór orzecznictwa MTKJ, gdyż zewnętrzny odbiorca nie zawsze wie, jakie zdarzenia objęto aktem oskarżenia w danej sprawie.

nia objęto aktem oskarżenia w danej sprawie. Takie przypuszczenie wydają się potwierdzać przywołane wcześniej wypowiedzi Melihy Mrdžić i Ameli Meduseljac⁶⁹, które wskazywały, że traktują uniewinnienie serbskiego generała od pierwszego z zarzutów ludo-

objętych aktem oskarżenia. Rozważania te mają o tyle doniosłe znaczenie, że w postępowaniu przed MTKJ, jak też przed siostrzanym Trybunałem dla Rwandy⁷¹ (dalej: MTKR lub Trybunał dla Rwandy) skazanie (*conviction*) dotyczy konkretnych zbrodni objętych zarzutami aktu oskarżenia i nie rozciąga się na podstawę przypisania odpowiedzialności dekodowaną z art. 7 statutu MTKJ⁷². Innymi słowy, o rozstrzygnięciu o winie decyduje zachowanie oskarżonego oraz nastawienie psychiczne (*actus reus* i *mens rea*), natomiast forma udziału w popełnieniu zbrodni (tj.

67 Jeśli chodzi o przyjętą w niniejszym artykule definicję pojęcia *sniping*, to jest ona zgodna z orzecznictwem MTKJ, zob. *Prosecutor v. Stanislav Galić* Judgement and Opinion, IT-98-29-T, 5 December 2003, par. 182–184; *Prosecutor v. Stanislav Galić* Judgement, IT-98-29-A, 30 November 2006, par. 196–200.

68 Por. *Prosecutor v. Ratko Mladić* Judgment, IT-09-92-T, 22 November 2017; *Prosecutor v. Radovan Karadžić* Judgement, IT-95-5/18-T, 24 March 2016; *Prosecutor v. Momčilo Krajišnik* Judgement, IT-00-39-T, 27 September 2006; *Prosecutor v. Momčilo Krajišnik* Judgement, IT-00-39-A, 17 March 2009; *Prosecutor v. Mićo Stanišić and Stojan Župljanin* Judgement, IT-08-91-T, 27 March 2013; *Prosecutor v. Mićo Stanišić and Stojan Župljanin* Judgement, IT-08-91-A, 30 June 2016.

69 Zob. J. Masters, *Ratko Mladić*...

70 Por. *Prosecutor v. Ratko Mladić* Prosecution Submission of the Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents, IT-09-92-PT, 16 December 2011, par. 37–39 oraz zestawienia A–B (Schedules A–B).

71 Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy (ang. *International Criminal Tribunal for Rwanda*, ICTR).

72 *Prosecutor v. Ratko Mladić* Judgment, IT-09-92-T, 22 November 2017, vol. 4, par. 5165 oraz cytowane tam orzecznictwo.

podstawa odpowiedzialności z art. 7 statutu MTKJ) wpływa na zwiększenie lub obniżenie zawartości bezprawia już przypisanej danej zbrodni⁷³.

Powyższe twierdzenie nie oznacza oczywiście, że kwestia formy uczestnictwa w popełnieniu zbrodni nie podlega szczegółowym ustaleniom. Przeciwnie – podstawa odpowiedzialności musi zostać udowodniona ponad uzasadnioną wątpliwość⁷⁴. Ustaleniami w tym zakresie rządzą jednak pewne dodatkowe zasady. Zacząć należy od tego, że zgodnie z ugruntowaną linią orzecniczą MTKJ osobie skazanej za jedną zbrodnię może zostać przypisana odpowiedzialność na kilku niezależnych podstawach z art. 7 ust. 1 statutu MTKJ⁷⁵. Oznacza to, że w teorii nie ma przeszkód, by uznać jedną osobę za winną popełnienia tej samej zbrodni w ramach uczestnictwa w związku przestępnym i jednocześnie jako podżegacza lub pomocnika do tej zbrodni, przy czym multiplikacja podstaw przypisania musi służyć oddaniu pełnej charakterystyki zachowania oskarżonego oraz kryminalnej zawartości tego zachowania.

W wyroku MTKR w sprawie *Prosecutor v. Emmanuel Ndinabahizi* na poziomie przypisania odpowiedzialności podżeganie połączono z pomocnictwem do zbrodni eksterminacji. W postępowaniu apelacyjnym Izba Odwoławcza MTKR uznała taką kumulację podstaw przypisania za uzasadnioną z uwagi na złożoność zachowania oskarżonego, które łączyło w sobie elementy obu form uczestnictwa w zbrodni, z których żadna nie miała charakteru dominującego⁷⁶. Jednocześnie, jak wynika z wyroku Izby Odwoławczej MTKJ w sprawie *Vlastimira Dordevicia*⁷⁷, w przypadku gdy uczestnictwo w związku przestępnym odzwierciedla

całokształt zachowania oskarżonego, niezastosowanie zasady konsumpcji do podstaw przypisania odpowiedzialności stanowić może zarzut apelacyjny.

Jeśli chodzi o wzajemną relację podstaw przypisania dekodowanych z art. 7 ust. 1 oraz art. 7 ust. 3 statutu MTKJ, wskazać należy, że zasadniczo nie jest dopuszczalne przyjęcie obu tych podstaw jednocześnie w odniesieniu do tych samych zarzutów opartych na tym samym stanie faktycznym. Jeśli w danej sprawie spełnione zostaną przesłanki obu form odpowiedzialności z art. 7 statutu, to Izba Orzekająca Trybunału powinna przypisać odpowiedzialność na podstawie art. 7 ust. 1, zaś odpowiedzialność przełożonego potraktować jako okoliczność obciążającą przy wymiarze kary (*aggravating circumstance*)⁷⁸.

Wskazać należy, że orzeczenie dotyczące Ratko Mladicia jest zgodne z naszkicowanymi powyżej zasadami przypisania odpowiedzialności. W odniesieniu do ujętych alternatywnie w akcie oskarżenia form uczestnictwa w zbrodni z art. 7 ust. 1 statutu MTKJ Izba Orzekająca ustaliła ponad uzasadnioną wątpliwość, że Ratko Mladić popełnił zbrodnie objęte zarzutami 2–11, biorąc udział w związkach przestępnych. W ocenie Trybunału ta forma odpowiedzialności odzwierciedla całokształt kryminalnej zawartości zachowania Ratko Mladicia, dlatego też na zasadzie konsumpcji odstąpiono od kumulatywnego przypisania pozostałych form z art. 7 ust. 1 (tj. planowania, podżegania, wydania rozkazu dokonania zbrodni oraz pomocnictwa)⁷⁹. Z kolei zaniechania Ratko Mladicia jako dowódcy wojskowego uzasadniające jego odpowiedzialność w świetle art. 7 ust. 3 rozpatrywano w kategorii okoliczności obciążającej⁸⁰.

Gdyby pokusić się o ocenę, czy takie rozstrzygnięcie kwestii podstaw odpowiedzialności było przewidywalne, to przynajmniej w odniesieniu do zastosowania zasady konsumpcji odpowiedź musiałaby być pozytywna. Jako zasadę można bowiem przyjąć, że konstrukcja związku przestępnego zawiera w sobie

73 Por. *Prosecutor v. Emmanuel Ndinabahizi* Judgment, ICTR-01-71-A, 16 January 2007, par. 122.

74 *Prosecutor v. Emmanuel Ndinabahizi* Judgment, ICTR-01-71-A, 16 January 2007, par. 122; *Prosecutor v. Ratko Mladic* Judgment, IT-09-92-T, 22 November 2017, vol. 4, par. 5165–5167.

75 *Prosecutor v. Vlastimir Dordević* Judgment, IT-05-81/1-A, 27 January 2014, par. 831 oraz cytowane tam orzecznictwo MTKR.

76 *Prosecutor v. Emmanuel Ndinabahizi* Judgment, ICTR-01-71-A, 16 January 2007, par. 123.

77 *Prosecutor v. Vlastimir Dordević* Judgment, IT-05-81/1-A, 27 January 2014, par. 832–833.

78 *Prosecutor v. Tihomir Blaškić* Judgment, IT-95-14-A, 29 July 2004, par. 91; *Prosecutor v. Vlastimir Dordević* Judgment, IT-05-81/1-A, 27 January 2014, par. 939.

79 *Prosecutor v. Ratko Mladic* Judgment, IT-09-92-T, 22 November 2017, vol. 4, par. 5135.

80 Tamże, vol. 4, par. 5184–5193.

elementy wszystkich pozostałych form uczestnictwa w zbrodni dekodowanych z art. 7 ust. 1 statutu MTKJ. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału MTKJ pod terminem „wkład w realizację celu przestępnego” (*contribution to the common plan/common criminal objective*) rozumiane mogą być również zachowania spełniające przesłanki podżegania lub pomocnictwa⁸¹. Jeśli dołożyć do tego twierdzenie przyjęte w samym orzeczeniu w sprawie Ratko Mladicia, że związek przestępny jest postacią popełnienia zbrodni (*commission*)⁸², to nasuwa się oczywisty wniosek, że jako forma sprawcza, choć niewymagająca własnoręcznego dokonania zbrodni, konstrukcja związku przestępnego powinna konsumować inne formy z art. 7 ust. 1 statutu MTKJ. Równocześnie – ze względów wskazanych powyżej – wyłącza ona przypisanie na podstawie art. 7 ust. 3 statutu MTKJ.

7. Podobieństwo rozstrzygnięcia

Ostatnią kwestią, na którą chciałabym zwrócić uwagę w tej perspektywie, jest podobieństwo samego rozstrzygnięcia o winie – oczywiście z zastrzeżeniem, że orzeczenie w sprawie Mladicia nie jest prawomocne, a więc ustalenia Izby Orzekającej MTKJ mogą zostać całkowicie zrewidowane. Podkreślić należy, że nie jest to tylko teoretyczna możliwość, by wspomnieć choćby orzeczenie Izby Odwoławczej MTKJ w sprawie Momčilo Krajišnika, którym uchylono wyrok I instancji w całości w zakresie skazania za zbrodnie przeciwko ludzkości – zabójstwa i eksterminacji (zarzuty 4–5) oraz częściowo w odniesieniu do skazania za prześladowania, deportację i nieludzkie traktowanie poprzez przymusowe przesiedlenia, kwalifikowane jako zbrodnie przeciwko ludzkości (zarzuty 3, 7–8)⁸³. Izba Odwoławcza MTKJ zmieniła również wyrok Izby Orzekającej MTKJ poprzez uniewinnienie Vidoje Blagojevicia od zarzutu współudziału w zbrodni lu-

dobójstwa (*complicity in genocide*)⁸⁴, zaś w odniesieniu do Radislava Krsticia przyjęła odmienne podstawy przypisania odpowiedzialności, na przykład zamiast popełnienia ludobójstwa w ramach udziału w związku przestępnym – pomocnictwo do ludobójstwa⁸⁵.

Izba Orzekająca MTKJ uznała Ratko Mladicia za winnego na podstawie art. 7 ust. 1 statutu MTKJ popełnienia zbrodni określonych w zarzutach 2–8 oraz uniewinniła go od pierwszego z zarzutów ludobójstwa⁸⁶. W wyroku z 22 listopada 2017 roku Izba Orzekająca MTKJ – podobnie jak w wydanym wcześniej wyroku w sprawie Radovana Karadžicia⁸⁷ – przyjęła, że nie udowodniono ponad uzasadnioną wątpliwość (*beyond reasonable doubt*), iż bezpośredni wykonawcy czynów objętych pierwszym zarzutem ludobójstwa działali w celu wyniszczenia grup bośniackich muzułmanów i bośniackich Chorwatów⁸⁸. Innymi słowy MTKJ przyjął, że w odniesieniu do zbrodni popełnionych w *Municipalities* nie udało się wykazać specjalnego zamiaru, który konstituuje zbrodnię ludobójstwa⁸⁹ po stronie osób, które fizycznie popełniały te zbrodnie. Nie oznacza to jednak, że czyny te pozostały bezkarne – zakwalifikowano je jako zbrodnie przeciwko ludzkości oraz naruszenie praw i zwyczajów wojny. Jednocześnie tak jak Radovanowi Karadžiciowi⁹⁰ –

81 *Prosecutor v. Milorad Krnojelac* Decision on Form of Second Amended Indictment, IT-97-25, 11 May 2000, par. 15; *Prosecutor v. Mitar Vasiljević* Judgement, IT-98-32-A, 25 February 2004, par. 100; *Prosecutor v. Momčilo Krajišnik* Judgement, IT-00-39-A, 17 March 2009, par. 695.

82 *Prosecutor v. Ratko Mladić* Judgment, IT-09-92-T, 22 November 2017, vol. 1, par. 10.

83 *Prosecutor v. Momčilo Krajišnik* Judgement, IT-00-39-A, 17 March 2009, par. 820.

84 *Prosecutor v. Vidoje Blagojević and Dragan Jokić* Judgement, IT-02-60-A, 9 May 2007, par. 119–124.

85 *Prosecutor v. Radislav Krstić* Judgement, IT-98-33-A, 19 April 2004, par. 87–88.

86 *Prosecutor v. Ratko Mladić* Judgment, IT-09-92-T, 22 November 2017, vol. 4, par. 5214–5216.

87 *Prosecutor v. Radovan Karadžić* Judgement, IT-95-5/18-T, 24 March 2016, par. 6071. Zaznaczyć jednak należy, że również i ten wyrok nie jest prawomocny.

88 *Prosecutor v. Ratko Mladić* Judgment, IT-09-92-T, 22 November 2017, vol. 3, par. 3536.

89 Na temat zamiaru popełnienia ludobójstwa zob. m.in. D.L. Nersessian, *The Contours of Genocidal Intent: Troubling Jurisprudence from the International Criminal Tribunals*, „Texas International Law Journal” 2002, vol. 37, nr 2, s. 231–276; L. May, *Genocide*, Cambridge 2010, s. 115–137; M.A. Hoare, *Genocide in the Former Yugoslavia: A Critique of Left Revisionism's denial*, „Journal of Genocide Research” 2003, vol. 5, nr 4, s. 543–563.

90 *Prosecutor v. Radovan Karadžić* Judgement, IT-95-5/18-T, 24 March 2016, par. 6071.

Ratko Mladiciowi została przypisana odpowiedzialność karna za ludobójstwo w Srebrenicy dokonane w ramach związku przestępnego⁹¹.

8. Podsumowanie

Na zakończenie warto postawić pytanie, jak patrzy na model odpowiedzialności przyjmowany przez MTKJ osoba z zewnątrz – która o prawie (a zwłaszcza o prawie międzynarodowym) wie niewiele, informacje zaś o sprawie Mladicia czerpie przede wszystkim z mediów, a do samego wyroku zapewne nigdy nie

treść rozstrzygnięcia, które w daleko idącym uproszczeniu można by opisać następująco: MTKJ skazał Ratko Mladicia na karę dożywotniego pozbawienia wolności za ludobójstwo popełnione w Srebrenicy oraz inne zbrodnie przeciwko ludzkości i zbrodnie wojenne popełnione w byłej Jugosławii. Jednocześnie Trybunał uniewinnił go od popełnienia pierwszego z zarzutów ludobójstwa⁹². Taki opis nie oddaje jednak wieloaspektowości orzeczenia w sprawie Ratko Mladicia. Nie odzwierciedla też omówionej powyżej triady: stan faktyczny – zarzuty – podstawa przypi-

Model odpowiedzialności karnej przyjęty przez MTKJ, oparty na konstrukcji związku przestępnego, jest nazbyt rozbudowany i nieklarowny, przez co prowadzi do rozstrzygnięć nieakceptowanych zarówno przez ofiary, jak i oskarżonych.

sięgnię. Tak naszkicowana perspektywa pozwala odebrać się od ról procesowych (oskarżonego, obrońcy, poszkodowanego, oskarżyciela), które w szczególnie sposób rzutują na odbiór orzeczenia. Jest oczywiste, że ofiary i ich rodziny oczekiwać będą skazania za wszystkie zarzucane zbrodnie, surowej kary oraz publicznego napiętnowania wyrządzonego zła, podczas gdy oskarżeni i ich obrońcy w ewentualnym wyroku skazującym poszukiwać będą możliwości jego uchylenia lub złagodzenia, błędnych ustaleń, uchybień proceduralnych, mało przekonujących argumentów, wadliwego uzasadnienia, niewspółmierności kary itp.

Odmienny wydaje się sposób postrzegania orzeczeń Trybunału przez osoby trzecie. Nie jest on wprawdzie wolny od pewnych wstępnych założeń, uprzedzeń czy emocji, jednak bez wątpienia jest to spojrzenie bardziej zerojedynkowe. Obserwator zewnętrzny w stosunku do uczestników procesu patrzy przede wszystkim na

sania odpowiedzialności z art. 7 statutu MTKJ, która w mojej ocenie ma kluczowe znaczenie dla zrozumienia orzeczeń Trybunału jugosłowiańskiego.

Trudno oprzeć się wrażeniu, że dla większości zewnętrznych odbiorców (i particularly dla części oskar-

91 *Prosecutor v. Ratko Mladić* Judgment, IT-09-92-T, 22 November 2017, vol. 3, par. 3554.

92 Dla porównania spojrzeć można na medialne informacje, które pojawiły się po ogłoszeniu omawianego wyroku. Por. chociażby: „Rzecznik Bałkanów” winny ludobójstwa w Bośni. Przed wyrokiem usunięto go z sali sądowej, „Gazeta.pl” z 22 listopada 2017 r., <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114881,22679778,rzecznik-balkanow-winnny-ludobojstwa-w-bosni-reszte-zycia-spedzi.html> (dostęp 29.12.2017); „Jedne z najbardziej ohydnych zbrodni znanych ludzkości”. Mladić skazany za ludobójstwo, portal TVN24, 22 listopada 2017 r., <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/ratko-mladic-skazany-na-dozywocie,792278.html> (dostęp 29.12.2017); *Ratko Mladić winny ludobójstwa*. „Rzecznik Bałkanów” skazany na dożywocie, „Do Rzeczy” z 22 listopada 2017 r., <https://dorzeczy.pl/swiat/48039/Ratko-Mladić-winnny-ludobojstwa-Rzecznik-Balkanow-skazany-na-dozywocie.html> (dostęp 29.12.2017); J. Masters, *Ratko Mladić...*

zonych oraz znacznej większości ofiar) model odpowiedzialności karnej przyjęty w orzecznictwie MTKJ, a oparty w przeważającej mierze na konstrukcji związku przestępnego, jest nazbyt rozbudowany i nieklarowny, a ponadto nierzadko prowadzi do nieakceptowanych społecznie rozstrzygnięć, przy czym ów brak społecznej akceptacji występuje zarówno po stronie ofiar i ich rodzin, jak i oskarżonych. Sposób formułowania zarzutów przyjmowany w aktach oskarżenia i atrybowany przez Trybunał jugosłowiański także nie wpływa korzystnie na przejrzystość oraz sugestywność orzeczeń, które odzwierciedlać mają złożoność przyjętej przez prokuratora kwalifikacji prawnej. Wszystko to przyczynia się do tego, że rozstrzygnięcia MTKJ są dla części odbiorców niezrozumiałe, co powinno skłaniać do pewnej refleksji nad ich strukturą oraz całokształtem postępowania przed Trybunałem jugosłowiańskim.

Bibliografia

- Clark J.N., *Plea Bargaining at the ICTY: Guilty Pleas and Reconciliation*, „The European Journal of International Law” 2009, vol. 20, nr 2, s. 415–436.
- Henham R., Drumbl M., *Plea Bargaining at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, „Criminal Law Forum” 2005, vol. 16, nr 1, s. 49–87.
- Hoare M.A., *Genocide in the Former Yugoslavia: A Critique of Left Revisionism's Denial*, „Journal of Genocide Research” 2003, vol. 5, nr 4, s. 543–563.
- „Jedne z najbardziej okrutnych zbrodni znanych ludzkości”. Mladić skazany za ludobójstwo, portal TVN24, 22 listopada 2017 r., <https://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiate,2/ratko-mladic-skazany-na-dozywocie,792278.html> (dostęp 18.12.2017).
- Masters J., *Ratko Mladić guilty of genocide, sentenced to life in prison*, 22 November 2017, <http://edition.cnn.com/2017/11/22/europe/ratko-mladic-verdict/index.html> (dostęp 23.12.2017).
- May L., *Genocide*, Cambridge 2010.
- Nersessian D.L., *The Contours of Genocidal Intent: Troubling Jurisprudence from the International Criminal Tribunals*, „Texas International Law Journal” 2002, vol. 37, nr 2, s. 231–276.
- Nieprzecka A., *Porozumienia procesowe w praktyce trybunałów ad hoc – uwagi krytyczne*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2018, z. 2, w druku.
- Ratko Mladić convicted of war crimes and genocide at UN tribunal, „The Guardian”, <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/22/ratko-mladic-convicted-of-genocide-and-war-crimes-at-un-tribunal> (dostęp 18.12.2017).
- Ratko Mladić winny ludobójstwa. „Rzeźnik Bałkanów” skazany na dożywocie, „Do Rzeczy” z 22 listopada 2017 r., <https://dorzeczy.pl/swiat/48039/Ratko-Mladic-winny-ludobojstwa-Rzeznik-Balkanow-skazany-na-dozywocie.html> (dostęp 18.12.2017).
- „Rzeźnik Bałkanów” winny ludobójstwa w Bośni. Przed wyrokiem usunięto go z sali sądowej, „Gazeta.pl” z 22 listopada 2017 r., <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114881,22679778,rzeznik-balkanow-winnny-ludobojstwa-w-bosni-reszta-zycia-spedzi.html> (dostęp 18.12.2017).
- Scharf M.P., *Trading Justice for Efficiency. Plea-Bargaining and International Tribunals*, „Journal of International Criminal Justice” 2004, vol. 2, nr 4, s. 1070–1081.
- Szpak A., *Zbrodnie w Srebrenicy i Sarajewie przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym ds. Zbrodni w b. Jugosławii. Casus Ratko Mladicia*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2012, z. 4, s. 79–91.
- Tieger A., Shin M., *Plea Agreements in the ICTY. Purpose, Effects and Propriety*, „Journal of International Criminal Justice” 2005, vol. 3, s. 666–679.
- Waters T., *The Milošević Trial: An Autopsy*, Oxford 2014.

Orzecznictwo

- Prosecutor v. Biljana Plavšić* Factual Basis for Plea of Guilt, IT-00-39&40-PT, 30 September 2002.
- Prosecutor v. Biljana Plavšić* Plea Agreement, IT-00-39&40-PT, 30 September 2002.
- Prosecutor v. Biljana Plavšić* Sentencing Judgement, IT-00-39&40/1-S, 27 February 2003.
- Prosecutor v. Dragan Obrenović* Sentencing Judgement, IT-02-60/2-S, 10 December 2003.
- Prosecutor v. Dragomir Milošević* Judgement, IT-98-29/1-T, 12 December 2007.
- Prosecutor v. Dragomir Milošević* Judgement, IT-98-29/1-A, 12 November 2009.
- Prosecutor v. Duško Tadić* Judgement, IT-94-1-A, 15 July 1999.
- Prosecutor v. Emmanuel Nindabahizi* Judgement, ICTR-01-71-A, 16 January 2007.
- Prosecutor v. Jadranko Prlić, Bruno Stojić, Slobodan Praljak, Milivoj Petković, Valentin Ćorić, Berislav Pušić* Judgement, IT-04-74-A, 29 November 2017.
- Prosecutor v. Jovica Stanišić and Franko Simatović* Judgement, IT-03-69-T, 30 May 2013.
- Prosecutor v. Jovica Stanišić and Franko Simatović* Judgement, IT-03-69-A, 9 December 2015.
- Prosecutor v. Mićo Stanišić and Stojan Župljanin* Judgement, IT-08-91-T, 27 March 2013.

- Prosecutor v. Mićo Stanišić and Stojan Župljanin* Judgement, IT-08-91-A, 30 June 2016.
- Prosecutor v. Milorad Krnojelac* Decision on Form of Second Amended Indictment, IT-97-25, 11 May 2000.
- Prosecutor v. Mitar Vasiljević* Judgement, IT-98-32-A, 25 February 2004.
- Prosecutor v. Momčilo Krajišnik and Biljana Plavšić* Amended Consolidated Indictment, IT-00-39 & 40-PT, 7 May 2002
- Prosecutor v. Momčilo Krajišnik* Judgement, IT-00-39-T, 27 September 2006.
- Prosecutor v. Momčilo Krajišnik* Judgement, IT-00-39-A, 17 March 2009.
- Prosecutor v. Momir Nikolić* Sentencing Judgement, IT-02-60/1-T, 2 December 2003.
- Prosecutor v. Momir Nikolić* Judgement on Sentencing Appeal, IT-02-60/1-A, 8 March 2006.
- Prosecutor v. Radislav Krstić* Judgement, IT-98-33-T, 2 August 2001.
- Prosecutor v. Radislav Krstić* Judgement, IT-98-33-A, 19 April 2004.
- Prosecutor v. Radovan Karadžić* Prosecution's Marked-Up Indictment, IT-95-5/18-PT, 19 October 2009.
- Prosecutor v. Radovan Karadžić* Judgement, IT-95-5/18-T, 24 March 2016.
- Prosecutor v. Ratko Mladić* Initial Indictment, IT-95-5-I, 24 July 1995.
- Prosecutor v. Ratko Mladić* Initial Indictment, IT-95-18-I, 14 November 1995.
- Prosecutor v. Ratko Mladić* Amended Indictment, IT-95-5/18-I, 10 October 2002.
- Prosecutor v. Ratko Mladić* Prosecution's Second Amended Indictment, IT-09-92-I, 1 June 2011.
- Prosecutor v. Ratko Mladić* Third Amended Indictment, IT-09-92-PT, 20 October 2011.
- Prosecutor v. Ratko Mladić* Prosecution Submission of the Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents, IT-09-92-PT, 16 December 2011.
- Prosecutor v. Ratko Mladić* Judgment, IT-09-92-T, 22 November 2017.
- Prosecutor v. Slobodan Milošević* Amended Indictment, IT-02-54-T, 22 November 2002.
- Prosecutor v. Slobodan Milošević* Order Terminating the Proceedings, IT-02-54-T, 14 March 2006.
- Prosecutor v. Stanislav Galić* Judgement and Opinion, IT-98-29-T, 5 December 2003.
- Prosecutor v. Stanislav Galić* Judgement, IT-98-29-A, 30 November 2006.
- Prosecutor v. Tihomir Blaškić* Judgement, IT-95-14-A, 29 July 2004.
- Prosecutor v. Vidoje Blagojević and Dragan Jokić* Judgement, IT-02-60-T, 17 January 2005.
- Prosecutor v. Vidoje Blagojević and Dragan Jokić* Judgement, IT-02-60-A, 9 May 2007.
- Prosecutor v. Vlastimir Đorđević* Judgement, IT-05-81/1-A, 27 January 2014.
- Prosecutor v. Vojislav Šešelj* Judgement, IT-03-67-T, 31 March 2016.
- Prosecutor v. Vujadin Popović et al.* Judgement, IT-05-88-T, 10 June 2010.
- Prosecutor v. Vujadin Popović et al.* Judgement, IT-05-88-A, 30 January 2015.
- Prosecutor v. Zdravko Tolimir* Judgement, IT-05-88/2-T, 12 December 2012.
- Prosecutor v. Zdravko Tolimir* Judgement, IT-05-88/2-A, 8 April 2015.
- Wyrok MTKJ w sprawie Ratko Mladicia, *Trial Chamber's judgement in the case Prosecutor v. Ratko Mladić*, 22 November 2017, transkrypcja, <http://www.icty.org/x/cases/mladic/trans/en/171122IT.htm> (dostęp 25.12.2017).